

Марчук Оксана Олександрівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), oxanna442@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

***Анотація.** У статті досліджено формування деонтологічної готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності під час освітнього процесу в закладах Волинської губернії. Обґрунтовано, що сучасний педагог повинен володіти системою професійно-деонтологічних норм, що пов'язані з культурою спілкування, моральністю, гуманізмом, толерантністю і тактовністю. Охарактеризовано вимоги, які висувалися до постаті вчителя у закладах освіти Волинської губернії. Запропоновано шляхи впровадження педагогічного досвіду волинських освітян у підготовку майбутніх вчителів України.*

***Ключові слова:** формування, деонтологія, освіта, губернія, вчителі.*

Marchuk Oksana Oleksandrivna, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), oxanna442@ukr.net

THE FORMATION OF THE DONTOLOGICAL READINESS OF THE FUTURE TEACHERS DURING THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE INSTITUTIONS OF THE VOLYN PROVINCE

Abstract.

***Introduction.** The introduction of the conception «The New Ukrainian School» has led to the need for pedagogical specialists who are able to provide the high culture of pedagogical communication with students, have professional skills that provide comprehensive personality development. This is stated in the Law «About Education». The pedagogical deontology which involves the formation of professional ethics and culture has a great importance in the professional training of future teachers.*

***Purpose.** The purpose of the article is to substantiate the formation of deontological readiness of future teachers during the studying the educational process in the institutions of Volyn province and to make the recommendations*

for improving their professional training using of the achievements of Volyn teachers and educators of the 19th century.

Methods. The author of the article uses a system of theoretical and empirical methods of researching: the comparative-historical method for studying the educational process in schools of Volyn province; the content analysis for analytical processing of literature; method of the generalization and the systematization for forming conclusions and practical recommendations; synthesis.

Results. In the education system of the Volyn province an original system of deontological norms was developed which is appropriate to apply in the process of primary school teachers' training. The formation of deontological readiness of future teachers for professional activity is a complex of activities carried out in institutions of higher education with the purpose of forming in students the high pedagogical culture, ethics, tact, morality, culture of communication and relationships.

Originality. The analysis of the scientific and pedagogical literature has shown that the work of teachers of higher education institutions should be directed on the development of professional and deontological positions among students. In the article the educational documents used by the teachers of Volyn province are analysed. The requirements of «The Instruction about the Educational Activity of the Teachers of Volyn Theological Seminary» (1881) are outlined in detail. One of the main demands about the figure of a teacher was the love and respect for the child's personality. The work of teachers of higher education institutions should be focused on the formation of pedagogical culture and ethics of students.

Conclusion. The studying of the deontological principles helps to forge closer links between teachers and students and allows to create high-level educational process. Today the experience of teachers of the Volyn province should be used. Future teachers should possess a complex of knowledge and skills to work with students based on moral and ethical standards and a high culture of communication and behaviour which are determined by the standards of modern pedagogical deontology.

Key words: formation, deontology, education, province, teachers.

Розвиток комп'ютерних технологій, запровадження системи Smart-та Stem- освіти, дистанційних форм навчання, реформування початкової ланки освіти відповідно до вимог Нової української школи зумовило потребу у педагогічних фахівцях, які вміють забезпечити високу культуру педагогічного спілкування з учнями, володіють фаховими вміннями, що забезпечують усесторонній розвиток особистості. Це зазначено у Законі «Про освіту», у якому написано: «Держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства,

усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [1]. Важливе значення у професійній підготовці майбутніх вчителів відведено педагогічній деонтології, яка передбачає формування професійної етики та культури. Вивчення деонтологічних принципів сприяє налагодження тісніших зв'язків між вчителями та учнями, дозволяє побудувати освітній процес на високому рівні, оскільки «педагогічна деонтологія вчить ставитися до учня чи колеги не як до об'єкта своїх спостережень і педагогічних дій, а як до особистості зі своїм духовним світом, власними бажаннями, сподіваннями, надіями, острахами» [2, с. 10]. Як засвідчує історико-педагогічний досвід, на території Волинської губернії в XIX ст. працювала плеяда талановитих педагогів та просвітителів, деонтологічні надбання яких доцільно переймати при здійсненні освітнього процесу в сучасних закладах освіти.

Питання формування фахової готовності вчителів початкових класів до здійснення педагогічної діяльності було об'єктом дослідження багатьох українських науковців. Зокрема, І. Бех [3] дослідив методіку педагогічного умовляння особистості. Науковець М. Ковальчук [4] проаналізувала формування готовності майбутніх учителів до застосування мультимедійних навчальних систем у початковій школі. У наукових розвідках З. Хитрої [5] охарактеризовано систему підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу.

Основні засади української деонтології проаналізовано у працях М. Васильової [6], К. Левітана [7], Л. Хоружої [8], Ю. Шевченко [2]. Ці автори визначили, що педагогічна деонтологія тісно пов'язана і етикою, оскільки вони акцентують увагу на необхідності гуманізації освітнього процесу: «Предметом дослідження педагогічної деонтології є професійна поведінка педагога, сформованість у нього професійно-педагогічної моральності, а предметом педагогічної етики є закономірності виявлення моралі в свідомості, поведінці, стосунках і діяльності педагога» [2, с. 11].

Організацію процесу навчання та виховання дітей і молоді в закладах освіти Волинської губернії досліджували такі науковці, як: С. Бричок [9], Т. Джаман [10], С. Коляденко [11], В. Омельчук [12]. Характеризуючи освітній процес в цих закладах, вітчизняні науковці визначають, що «виховання у школах здійснювалося спільно церквою, сім'єю, громадкістю і ґрунтувалося на релігійних засадах, загальнолюдських та національних цінностях. Виховний вплив здійснювався, насамперед, через зміст освіти, у позаурочній та позакласній діяльності, причому вчителі використовували широкий спектр форм, методів і засобів» [13].

Метою нашої статті є дослідження процесу формування деонтологічної готовності майбутніх педагогів під час навчання в закладах Волинської губернії та вироблення рекомендацій щодо нинішнього вдосконалення їх фахової підготовки шляхом використання здобутків волинських освітан XIX ст.

У системі освіти Волинської губернії було вироблено оригінальну систему деонтологічних норм, яку доцільно застосовувати нині в процесі підготовки вчителів початкових класів. Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що робота викладачів закладів вищої освіти повинна спрямовуватися на вироблення у студентів професійно-деонтологічної позиції [14]. Майбутні вчителі повинні володіти комплексом знань, вмінь та навиків роботи із учнями, що ґрунтуються на морально-етичних нормах та високій культурі спілкування і поведінки, що визначаються нормами сучасної педагогічної деонтології.

Аналізуючи поняття «деонтологічна готовність», доцільно, на наш погляд, дослідити сутність поняття «деонтологія». У науковій розвідці Ю. Шевченко терміном «педагогічна деонтологія» названо «науку про професійну поведінку педагогічного працівника, про його обов'язок» [2, с. 6]. Сучасні науковці під лексемою «деонтологія» розуміють «вчення про проблеми моралі і моральності, розділ етики» [15]. *Відтак, змістом педагогічної деонтології є система морально-етичних норм і принципів, необхідних педагогові для виконання своїх професійних обов'язків.* Відповідно до цього, формування деонтологічної готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності визначається як комплекс заходів, що здійснюється в закладах вищої освіти із метою формування в студентів високої педагогічної культури, етики, тактовності, моральності, культури спілкування та взаємин.

Професіограма сучасного вчителя повинна враховувати вимоги, які ставилися до вчителів у попередні століття. Аналіз архівних документів, матеріалів педагогічної преси XIX ст., сучасних наукових розвідок про освіту на території Західної України в досліджуваній період, дозволив констатувати той факт, що педагоги Волинської губернії володіли системою професійно-деонтологічних умінь. Підтвердженням цього є «Інструкція про виховну діяльність вчителів Волинської духовної семінарії» (1881) [16], у якій окреслено коло професійних обов'язків вчителів та вихователів Волинської семінарії. Однією із головних вимог, які ставилися до постаті вчителя, була любов та повага до особистості дитини. На думку розробників інструкції: «Наставник повинен ставитися до учнів із батьківською любов'ю і почуттями, із поблажливістю, простотою та привітністю» [16, с. 795].

Педагог Волинської губернії зобов'язаний був розвивати в учнів почуття та потребу взаємодопомоги, співробітництва, справжньої дружби; за допомогою власного прикладу та на основі довіри учнів повинен плекати у них правдивість, старанність, почуття честі, законності та патріотизму. Вимоги до особистості педагога як фахівця окреслено у такому постулаті: «Учитель прикладом власного бездоганного життя і виконання всіх зобов'язань (особистих, сімейних, суспільних) має найбільший виховний вплив на учнів» [16, с. 795]. В аналізованій інструкції наведено риси, якими повинен володіти педагог: цінувати учня лише за справжні чесноти, з батьківською

любов'ю, уважністю, простотою, розумінням, привітністю ставитися до всіх дітей, своїми розумовими і моральними якостями, цілеспрямованістю підтримувати авторитет іншого наставника у середовищі закладу освіти; не допускати фамільярних розмов з учнями про іншого педагога; бути близьким із дітьми, але уникати фамільярності та беззмістовних розмов; поважати особистість кожної дитини, а тому не дозволяти собі ображати, висміювати учнів та давати їм прізвиська; бути справедливим під час оцінювання знань, скупим на похвалу і на догани, оскільки «часті похвали чи осуд з часом втрачають свою силу і не помічаються учнями» [16, с. 797].

Вимоги до педагога також окреслено в посібнику «Вивчення математики» М. Маньковського, що був виданий у 1899 р. в м. Кременець. Автор зазначав, що вчителі повинні давати учням посильне навчальне навантаження, не переобтяжувати їх пам'ять науковою інформацією, систематично повторювати матеріал, виконувати достатню кількість вправ для засвоєння певної математичної формули. Він закликав вчителів постійно аналізувати свої дії, стежити за стосунками в дитячому колективі: «Якщо відчуєте, що між вами та вашими учнями виникло непорозуміння, по постарайтеся зрозуміти причину його» [17, с. 7].

Педагогічна деонтологія XIX – початку XX ст. наголошувала на добросовісному виконанні вчителем його професійних обов'язків: «Коли вчитель з певної причини ігнорує школу або приходить невчасно, або починає урок невчасно, або замість того, щоб навчати, перевіряти домашнє завдання займається своїми справами чи рукоділлям, то й діти стають такими ж неорганізованими, пізно приходять до школи, втрачають цікавість до навчання, а то й взагалі перестають ходити» [18, с. 16].

Аналіз вимог, рекомендацій, які ставилися до вчителів Волинської губернії, публікацій у тогочасній пресі, вивчення кращого педагогічного досвіду волинських освітян, дозволило виокремити особливості професіограми педагога Волинської губернії. Зокрема, він повинен був володіти такими якостями: любов та повага до дітей, доброчесність, стриманість, тактовність, толерантність, милосердя, готовність допомагати іншим. Крім того, йому необхідно було займатися самоосвітою, відповідально ставитися до виконання своїх обов'язків, дотримуватися виконавчої дисципліни, належно проводити уроки, дотримуючись ефективних методів та прийомів навчання.

Ці деонтологічні принципи необхідно враховувати при формуванні нині професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Відтак на заняттях із студентами педагогічних факультетів доцільно вивчати документи про освіту Волинської губернії під час вивчення курсів «Історія педагогіки», «Історія дошкільної педагогіки», «Педагогіка», «Дидактика», «Історія України». На лекційних та практичних заняттях викладач повинен ознайомити студентів із структурою освіти Волинської губернії, типами навчальних закладів, відомими волинськими освітніми та

культурними діячами. На практичних заняттях доцільно опрацьовувати накази Міністерства народної освіти, циркуляри та розпорядження Попечителя київського навчального округу про особливості здійснення освітнього процесу в закладах освіти Волинської губернії.

Формування деонтологічної готовності майбутніх вчителів повинно здійснюватися із урахуванням педагогічного досвіду освітян минулих століть, у тому числі й Волинської губернії, де було вироблено усталені традиції навчання та виховання дітей і молоді. Професійні вміння майбутніх вчителів повинні ґрунтуватися на усталених деонтологічних принципах (гуманізмі, демократизмі, моральності, професіоналізмі, культурі спілкування та людських взаємин). Вивчення професіограми педагогів Волинської губернії дозволило виокремити рекомендації щодо вдосконалення системи деонтологічної готовності майбутніх вчителів у сучасних закладах вищої освіти за такими напрямками: а) наповнення змісту навчальних дисциплін матеріалами деонтологічного спрямування; б) формування моральних цінностей вчительської професії та відповідних якостей педагога в поза аудиторній роботі; в) формування педагогічної етики під час розгляду педагогічних ситуацій, наведених у періодичній пресі, поданих в телепередачах, ресурсах Інтернету тощо; г) формування деонтологічної педагогічної свідомості під час вивчення досвіду вчителів минулих років та читання художньої літератури. Деонтологічна готовність майбутнього вчителя до здійснення педагогічної діяльності є важливою рисою сучасного випускника закладу вищої освіти, яка допомагає налагоджувати спілкування та знаходили спільну мову з учнями, сприяє створенню належного клімату в дитячому колективі і є запорукою успіху та подолання труднощів, з якими вчителі стикаються в сучасній школі.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.help/law/2-III> (дата звернення: 12.03.2020).
2. Шевченко Ю. Педагогічна деонтологія. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.
3. Бех І. Метод педагогічного умовляння у вихованні особистості. *Шкільний світ*. 2007. № 34 (402). С. 2–8.
4. Ковальчук М. О. Формування готовності майбутніх учителів до застосування мультимедійних навчальних систем у початковій школі: автореф. дис... канд. пед. наук., Житомир, 2017. 20 с.
5. Хитра З. М. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу: автореф. дис... канд. пед. наук., К. 2015. 20 с.
6. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології Х.: Нове слово. 2009. 216 с.
7. Левитан К. М. Основы педагогической деонтологии. М.: Наука, 1994. 192 с.
8. Хоружа Л. Педагогічна деонтологія. К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 96 с.

9. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття): автореф. дис... канд. пед. наук. Житомир, 2005. 20 с.

10. Джаман Т. В. Розвиток народної освіти на Волині (XVIII–XIX ст.): автореф. дис... на канд. пед. наук. Тернопіль, 1999. 20 с.

11. Коляденко С. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805–1833 рр.): дис... канд. пед. наук. К., 1997. 182 с.

12. Омельчук В. В. Розвиток освіти на Волині (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: К., 2002. 20 с.

13. Велика Волинь: історія освіти і культури: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 500 с.

14. Романишина Л., Теличко Н. Проблема деонтології у формуванні професійно-етичної культури як складової загальної культури фахівця. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vnadps_2015_2_17.pdf (дата звернення: 13.03.2015).

15. Деонтологія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 13.03.2015).

16. Інструкція про виховну діяльність вчителів Волинської духовної семінарії. Волинські Єпархіальні Відомості. 1881. Частина офіційна. № 32. С. 792–807.

17. Маньковський М. Вивчення математики. Кременець, 1899. 192 с.

18. Настанови вчителям однокласних і двокласних народних училищ, витягнені із настанов вчителям, що видані згідно наказу Імператриці Катерини II. Київ: типографія М. П. Франца біля пам'ятника Св. Ірини, 1871. 31. с

Reference

1. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». URL: <https://zakon.help/law/2-III> (Last accessed: 12.03.2020) (In Ukrainian).

2. Shevchenko Yu. (2018). Pedagogichna deontologhiia. Melitopol: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Liuks» (In Ukrainian).

3. Bekh I. (2007). Metod pedagogichnoho umovliannia u vykhovanni osobystosti. *Shkilnyi svit (The world of school)*, 34 (402), 2–8 (In Ukrainian).

4. Kovalchuk M. O. (2017). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do zastosuvannia multymediinykh navchalnykh system u pochatkovii shkoli: avtoref. dys... na kand. ped. nauk. Zhytomyr (In Ukrainian).

5. Khytra Z. M. (2015). Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoii shkoly do formuvannia v uchniv tsilisnoi kartyny svitu. avtoref. dys... kand. ped. nauk. K. (In Ukrainian).

6. Vasylieva M. P. (2009). Teoriia pedagogichnoi deontologii. Kh.: Nove slovo (In Ukrainian).

7. Levitan K. M. (1994). Osnovy pedagogicheskoy deontologii. M.: Nauka (In Russian).

8. Khoruzha L. (2008). Pedagogichna deontologhiia. K.: KMPU imeni B.D. Hrinchenka (In Ukrainian).

9. Brychok S. B. (2005). Tserkovnoparafiialni shkoly v systemi pochatkovoii osvity na Volyni (druga polovyna XIX – 20-ti rr. XX stolittia): avtoref. dys... kand. ped. nauk. Zhytomyr (In Ukrainian).

10. Dzhaman T. V. (1999). Rozvytok narodnoi osvity na Volyni (XVIII–XIX st.): avtoref. dys... na kand. ped. nauk. Ternopil (In Ukrainian).

11. Koliadenko S. M. (1997). Zmist ta orhanizatsiia diialnosti Kremenetskoho litseiu yak oseredku osvity na Volyni (1805–1833 rr.): dys... kand. ped. nauk K. (In Ukrainian).
12. Omelchuk V. V. (2002). Rozvytok osvity na Volyni (druha polovyna XIX – pochatok XX st.): avtoref. dys... kand. ped. nauk. K. (In Ukrainian).
13. Velyka Volyn: istoriia osvity i kultury: Monohrafiia. (2011). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (In Ukrainian).
14. Romanyshyna L., Telychko N. Problema deontohii u formuvanni profesiino-etychnoi kultury yak skladovoi zahalnoi kultury fakhivtsia. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vnadps_2015_2_17.pdf (Last accessed: 13.03.2015) (In Ukrainian).
15. Deontolohiia. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Last accessed: 13.03.2015) (In Ukrainian).
16. Instruktisiia pro vykhovnu diialnist vchyteliv Volynskoi dukhovnoi seminarii. (1881). *Volynski Yeparkhialni Vidomosti. (The news of Volyn dioce)*. Chastyna ofitsiina, 32, 792–807(In Ukrainian).
17. Mankovskiy M. (1899). Vychennia matematyky. Kremenets (In Ukrainian).
18. Nastanovy vchyteliam odnoklasnykh i dvoklasnykh narodnykh uchylyshch, vytyahneni iz nastanov vchyteliam, shcho vydani zghidno nakazu Imperatrytsi Kateryny II (1871). Kyiv:Typohrafiia M. P. Frantsa bilia pamiatnyka Sv. Iryny (In Ukrainian).

Стаття поступила в редакцію 04.05.2020 р.